

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
ДО ОПАНУВАННЯ ГРАМОТИ»**

Виконала:
студентка KorOs1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Симака Марина Степанівна

Керівник:
Рудзевич І.Л.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Левицький В.Е.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ОПАНУВАННЯ ГРАМОТИ.....	7
1.1. Проблема підготовки дітей до навчання грамоти у психолого- педагогічній літературі.....	7
1.2. Особливості опанування грамоти дітьми з порушеннями інтелекту.....	15
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. СТАН ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ОПАНУВАННЯ ГРАМОТИ.....	26
2.1. Обґрунтування змісту та методики констатувального етапу дослідження.....	26
2.2. Результати констатувального етапу дослідження.....	42
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА РОЗВИВАЛЬНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ОПАНУВАННЯ ГРАМОТИ.....	52
3.1. Обґрунтування методики розвивальної та корекційної роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту до опанування грамоти.....	52
3.2. Зміст методики розвивальної та корекційної роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту до опанування грамоти.....	58
Висновки до третього розділу.....	81
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Оволодіння грамотою дає можливість підготувати дітей з порушеннями інтелекту до самостійної життєдіяльності, інтеграції в систему міжособистісних відносин та суспільної діяльності. Саме це зумовлено концептуальними засадами та державними вимогами реформування освіти в Україні, спрямованими на підвищення загальномовної і мовленнєвої культури дітей, про що зазначається в «Базовому компоненті дошкільної освіти», «Концепції спеціальної мовної освіти», «Державному стандарті базової і повної середньої освіти», «Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами», «Державному стандарті спеціальної освіти дітей з особливими потребами».

Проблема підготовки дітей до школи розкривається у історико-педагогічному досвіді вітчизняних дослідників (О.І. Білан, Т.Л. Гарбуз, М.Ю. Кірик, Т.М. Котик, О.Я. Савченко та інші).

Педагогічні та методичні аспекти навчання рідної мови дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, як розвиток особистості, зокрема, посилення роботи над усіма видами мовленнєвої діяльності розглядалися вченими А. М. Богуш А.М., Варзацькою Л.О., М. С. Вашуленком, І. П. Гудзик, С.У. Гончаренко, К. Л. Крутій, І. І. Карабаєва, Н.І. Луцан, Н.Ф. Скрипнеченко, Т.К. Ульянова та іншими. При цьому, акцентувалася увага на особливостях своєчасно організованої роботи з підготовки дітей до навчання грамоти, що, в подальшому, виступає підґрунтям ефективного оволодіння навичками читання та письма, як видами мовленнєвої діяльності.

У дослідженнях провідних науковців в галузі корекційної педагогіки розкривається проблема розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту (А. М. Висоцька, І. Г. Єременко, В. В. Золотоверх, Г. М. Мерсіянова, С. П. Миронова, В. М. Синьов, М. О. Супрун, В. Є. Турчинська, К. М. Турчинська, О. П. Хохліна, Д. І. Шульженко та ін.); особливості розвитку мовлення дітей з порушеннями

інтелекту (Л. С. Вавіна, М. Ф. Гнезділов, І. В. Дмитрієва, І. Г. Єременко, В. В. Липа, Г. М. Мерсіянова, В. М. Синьов, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, Т. К. Ульянова, М. К. Шеремет та ін.), проблема навчання грамоти дітей з порушеннями інтелекту (Л. С. Вавіна, І. М. Дуброва, Н. П. Кравець, Л. В. Кушнірова, Л. Л. Логвінова, В. П. Лощених, О. В. Чебаторьова та ін.).

Проте, сучасні наукові дослідження в спеціальній педагогіці та методиці викладання рідної мови ще не мають достатньо теоретично обґрунтованої і практично цілеспрямованої системи вивчення процесу підготовки дітей, як старшого дошкільного, так і молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту до опанування грамоти. Тому, важливо вдосконалювати процес навчання цієї нозології дітей, шляхом розробки ефективної методики розвивальної та корекційної роботи з підготовки їх до опанування грамоти. Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених положень зумовили вибір теми випускової роботи магістра **«Підготовка дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти».**

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити методику розвивальної та корекційної роботи, спрямованої на підготовку до опанування грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Об'єкт дослідження: процес навчання мови дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження: методика розвивальної та корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Гіпотеза дослідження: чітко розроблена система психолого-педагогічних умов розвитку мовлення, розвивальної та корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту сприятиме

підвищенню рівня їхньої подальшої адаптації та соціалізації серед однолітків з нормотиповим розвитком.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічних та лінгводидактичних основ підготовки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та порушеннями інтелекту до опанування грамоти.

2. Виявити стан підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти.

3. Розробити методiku розвивальної та корекційної роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти.

Методи дослідження: системний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури в розрізі проблеми, яка досліджувалася; теоретичне вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду; констатувальний та формувальний етапи дослідження; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Спеціальний навчальний дошкільний заклад № 31 для розумово відсталих дітей, що знаходиться у комунальній власності територіальної громади м. Чернівці; Санаторний дошкільний навчальний заклад № 34 для частохворюючих дітей, що знаходиться у комунальній власності територіальної громади м. Чернівці; Комунальний заклад Чернівецька спеціальна загальноосвітня школа № 3.

Теоретична значущість полягає в здійсненні аналізу психолого-педагогічних та лінгводидактичних основ підготовки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та порушеннями інтелекту до опанування грамоти.

Практичне значення полягає у виявленні стану підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти; розробці методики розвивальної та корекційної

роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Підготовка дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичний підхід до вивчення проблеми підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти дав змогу стверджувати такі висновки.

Процес опанування грамоти дітьми безпосередньо залежить від розвитку їх мовленнєвої діяльності. У сучасній науково-методичній літературі навчання грамоти визначається, як процес формування у дітей початкових умінь читання і письма. Метою навчання грамоти є формування й удосконалення умінь і навичок у дітей в усіх видах мовленнєвої діяльності – слуханні й розумінні, говорінні, читанні та письмі. Опанування грамоти потребує від дітей розвинутого мовленнєвого слуху, вільного оволодіння мовленнєво-руховим апаратом і зоровим сприйманням слова, вмінням встановлювати зв'язки між слуховими, зоровими та руховими образами в писемному мовленні. Встановлено, щорозвинене зв'язне мовлення дитини - одна з головних умов оволодіння нею грамотою. У психологічній і методичній літературі обґрунтовано, що навчання грамоти потрібно починати з дошкільного віку, оскільки в 5-6 років утворюються умовно-рефлекторні функціональні зв'язки, які лежать в основі процесів читання та письма, що має важливе значення для початкового формування усного й писемного мовлення дітей.

Мовленнєва компетенція забезпечує вміння дитини підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, вибудовувати логіку висловлювань, забезпечувати мовленнєве взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формувати комунікативні здібності, мовленнєве самовираження, розвивати соціальне мовлення (вміння презентувати себе оточуючим, виражати особисту позицію по відношенню до інших тощо). Вона передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетенцій.

Діти з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку використовують у своєму мовленні узагальнюючі слова, але розуміння їх носить номінативний характер: діти, у кращому випадку, правильно відносять окремі предмети до логічних груп, використовуючи назву класу як основу групування предметів. Але вони не можуть виділити ті типові ознаки, які визначають зміст названих узагальнюючих понять. Великі труднощі виникають у дітей і під час розуміння відношення між окремими та загальними, видовими та родовими поняттями.

Діти з порушеннями інтелекту значно пізніше та з великими труднощами оволодівають навичками письма. Недостатність фонематичного аналізу у дітей з порушеннями інтелекту ускладнює процес розкладання слова на складові частини та виступають перешкодою точному виділенню потрібних звуків слова. Також на початкових етапах навчання письма виникають характерні труднощі у співвіднесенні звуків з відповідними буквами, так як ці діти ще недостатньо диференціюють всі складові частини букв, які часто повторюються. Процес формування рухових навичок і вмінь у дітей з порушеннями інтелекту визначається значною складністю. Відомо, що учні мають різні порушення фізичного та моторного розвитку. У них зустрічаються відставання у фізичному розвитку, затримка росту, м'язова слабкість, непропорційність будови тіла, зниження загального тону, різні вади скелету тощо. Зміст роботи з розвитку та корекції зорових і просторових сприймань залежить від рівня пізнавальних можливостей дітей та їх підготовки до навчання. Ще в добукварний період у дітей удосконалюються точність і обсяг зорової орієнтації, продовжує формуватися зорова пам'ять, корегуються просторові уявлення. Учні навчають точно відтворювати, порівнювати та виокремлювати подібності та розбіжності в явищах, виконувати певні дії як за зразком або показом вчителя, так і за словесною інструкцією.

Підготовка руки дитини до письма здійснюється в таких напрямках: розвиток кисті руки та дрібних м'язів пальців; формування уміння

координувати рухи руки, пальців, очей, передпліччя; розвиток окоміру (вміння визначати центр, середину, підпорядковувати рухи руки зору, контролю свідомості); формування просторових уявлень (зліва, справа, знизу, над і під лінією, між лініями); розвиток плавності, точності, темпу та ритмі рухів; формування вміння проводити протягом 0,5 – 1 хв. безвідривні лінії олівцем на папері та в зошиті в одну лінію.

Методика констатувального етапу дослідження включала вивчення рівня підготовленості до опанування грамоти у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту за наступними етапами, зокрема: дослідження стану сформованості мовленнєвої компетенції у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту; виявлення рівня сформованості початкової елементарної навички читання у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту; встановлення рівня сформованості початкової елементарної навички письма у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Були визначені компоненти та критерії підготовленості до опанування грамоти дітьми з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку: мовленнєва компетенція (правильна вимова звуків, інтонаційна насиченість і виразність мовлення; достатній словниковий запас, вживання слів у правильному значенні; вживання слів у правильній граматичній формі, правильна граматична та синтаксична будова мовлення; слухання, сприймання та розуміння зверненого мовлення; слухання та розуміння змісту простих і коротких текстів, уміння відповідати на поставлені запитання у межах знайомого мовленнєвого матеріалу, зокрема казки; складати речення, розповіді за сюжетними малюнками, переказувати знайомий текст тощо), сформованість початкових елементарних навичок читання (сприймання та розпізнавання мовленнєвих звуків на слух; уміння правильно вимовляти звуки, слухати та повторювати їх за педагогом; можливість вимовляти звукосполучення, прості за структурою слова; уміння

сприймати та розуміти складову структуру слова, визначати на слух кількість слів у реченні) та елементарних навичок письма (уміння дотримання правил гігієни письма; відповідний розвиток дрібної моторики рук, просторового орієнтування, дотримання правил штрихування; уміння виконувати завдання за інструкцією, роботу за зразком, використовуючи допомогу педагога). При узагальненому аналізі виконання відповідної справи ми використовували наступні рівні підготовленості до опанування грамоти дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, зокрема: високий (продуктивний); достатній (репродуктивно-продуктивний); середній (репродуктивний); низький (пасивний).

Як показали результати констатувального етапу дослідження, у більшості дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку недостатньо сформований мовленнєвий досвід, необхідний для опанування ними грамоти. Отже, особливості підготовленості до опанування грамоти дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку виявляються у несформованості звуковимови, недорозвиненості фонематичного слуху і уявлення, недостатності словникового запасу, нерозумінні лексичного та граматичного боку мовлення, невмінні складати речення та розповіді за сюжетними малюнками, переказувати прослуханий текст; у порушеннях звукової та складової структури слова, не сформованості умінь визначати кількість слів у реченнях і графічно позначати їх; у недорозвиненості дрібної моторики рук, просторового орієнтування, диференціації предметів за формою, кольором і величиною. Характер труднощів, які виникали в розумово відсталих дітей під час виконання завдань відповідають глибині нестійких знань і умінь з підготовки їх до опанування грамоти.

Окреслені критерії та їх показники виступили підґрунтям визначення рівнів підготовленості до опанування грамоти дітей з порушеннями інтелекту в залежності від сформованості у них мовленнєвої компетенції, а саме: високого, достатнього, середнього, початкового, що характеризували стан і

особливості підготовки до опанування грамоти дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Так, жодна дитина не була віднесена до високого рівня, до достатнього рівня було віднесено 20 % першокласників з порушеннями інтелекту, до середнього рівня було віднесено 60 % старших дошкільників з порушеннями інтелекту та 40% першокласників з порушеннями інтелекту, а до низького, аналогічно – 60% та 20% дітей з порушеннями інтелекту. У тих дітей, у яких сформована мовленнєва компетенція значно краще формувалась початкова елементарна навичка читання і письма, тобто відбувалося ефективне опанування грамотою (достатній рівень). Діти без відповідної сформованої мовленнєвої компетенції зазнавали значних труднощів в опануванні грамоти (середній та низькій рівень). Отже, зауважимо, що у більшості дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку недостатньо сформований мовленнєвий досвід, необхідний для опанування ними грамотою.

Виявлені й охарактеризовані особливості підготовки до опанування грамоти дітей даної категорії зумовлюють необхідність розробки методики корекційної роботи.

Обґрунтування методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з порушенням інтелекту ґрунтується на основі використання загально-дидактичних принципів викладання навчального матеріалу та спеціальних корекційних принципів розвитку мовлення та формування основ вивчення української мови. На основі аналізу дидактико-методичних принципів загальної та спеціальної методики розвитку мовлення та навчання рідної мови, враховуючи особливості пізнавальної діяльності та мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку було сформульовано ряд принципових психолого-педагогічних вимог, що покладені в основу методики корекційної роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту до опанування грамоти.

Психолого-педагогічне забезпечення методики враховує її гнучкість при роботі з дітьми з порушеннями інтелекту, як старшого дошкільного, так і молодшого шкільного віку.

Методики корекційної роботи з підготовки дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти проходила в два етапи – підготовчий та основний. Підготовчий етап формувального етапу кваліфікаційної роботи спрямований на ефективне формування мовленнєвої компетенції, а саме таких її критеріїв, як: правильна звуковимова, інтонаційна насиченість і виразність мовлення; достатній словниковий запас, розуміння семантики слів і вживання їх у правильному значенні; вживання слів у правильній граматичній формі, правильна граматична та синтаксична будова мовлення; слухання, сприймання і розуміння зверненого мовлення; слухання та розуміння змісту простих і коротких текстів, уміння відповідати на поставлені запитання у межах знайомого мовленнєвого матеріалу, уміння брати активну участь у діалозі; складати речення, розповіді за сюжетними малюнками, переказувати знайомий текст і зміст переглянутого мультфільму. Для ефективного розвитку мовлення у дітей з порушеннями інтелекту доцільно використовувати такі методи, як: метод спостереження, метод імітації, метод розмови (бесіди), метод переказу, метод розповіді, метод показу картин, які мало знайомі дітям за змістом, метод показу кінофільмів і діафільмів. Метою та завданням основного етапу дослідження був пошук найбільш ефективних шляхів навчання, спрямованих на формування початкових елементарних навичок читання та письма дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме таких критеріїв: розвиненість фонетико-фонематичного слуху, сприймання та розпізнавання мовленнєвих звуків; уміння правильно вимовляти звуки, слухати та повторювати їх за експериментатором, вимовляти звукосполучення, прості за структурою слова, виконувати звуковий аналіз слова, сприймати та розуміти складову структуру слова, уміти визначати на слух кількість слів у реченні та

графічно їх позначати; дотримання правил гігієни письма, розвиток дрібної моторики рук, просторового орієнтування, дотримання правил штрихування, вміння виконувати завдання за інструкцію, роботу за зразком, використовуючи допомогу педагога. Виходячи з теоретичних положень, що одним із компонентів навчання грамоти є формування початкової елементарної навички читання, була розроблена методика корекційної роботи, спрямована на розвиток фонематичного слуху та слухового сприймання, що сприятиме формуванню у дітей з порушеннями інтелекту вміння орієнтуватися у звуковій структурі слова; усвідомлення складової будови слова. Наступним компонентом підготовки до опанування грамоти у дітей з порушеннями інтелекту є сформованість початкової елементарної навички письма, а саме: умінь дотримуватися правил гігієни письма, розвитку дрібної моторики рук, просторового орієнтування, дотримуватися правил штрихування, виконувати завдання за інструкцію, за зразком, використовуючи допомогу педагога. Виходячи з цього, навчання грамоти повинна передувати спеціальна та систематична робота не лише над слуховим, а й над зоровим сприйманням. Ця робота повинна проходити у декількох напрямках. По-перше, у дітей з порушеннями інтелекту потрібно удосконалювати точність, обсяг зорових сприймань; по-друге, розвивати вміння виділяти частини предмета; по-третє, порівнювати два предмета, послідовно переводити погляд при називанні предметів зліва направо; по-четверте, вміння розташовувати предмети у певному напрямку. Отже, спочатку потрібно проводити роботу над розвитком зорової орієнтації: вчити дітей розрізняти колір, розмір, форму предмета. Поступово навчати їх диференціювати предмети за всіма названими ознаками, визначати їх розташування у просторі; використовувати роботу з орнаментами, паличками, геометричними фігурами, малюнками, овочами, фруктами тощо. Після вправ на відтворення фігур за зразком, дітей потрібно навчати викладати ці фігури по пам'яті, за словесною інструкцією, що сприяє у них розвитку не тільки зорових, а й предметно-просторових уявлень. Вправи на

розвиток зорових сприймань можна проводити як під час екскурсій, так і на заняттях.

Теоретико-практична методика корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти дітей з порушеннями інтелекту старшого дошкільного та молодшого шкільного віку цілком відповідає дидактичним, лінгвістичним, корекційним та психологічним вимогам викладання української мови в спеціальних дошкільних і шкільних навчальних закладах. Вона розглядається як частина загально-методичної системи навчання української мови дітей з порушеннями інтелекту, яка сприяє формуванню у них уміння вільно оволодівати мовленням, як засобом спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівська Л.Д. (2006) (eds.) Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. Ін-т педагогіки АПН України. Харків : ОВС, 128 с.
2. Білан О. І. (2004) Вплив ілюстрації на якість монологічного мислення дошкільників. *Наука і освіта*. 8–9. 207–209.
3. Богуш А. М. (2001) Готуємо руку до письма. 2-е вид. Тернопіль : Мандрівець, 53 с.
4. Богуш А. М. (1997) Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку : програма та методичні рекомендації. Київ : ІЗМН, 112 с.
5. Богуш А. М. & Гавриш Н.В. (2013) Вчимося розповідати. Складання розповідей за сюжетними картинками на основі літературних творів : навч.-метод. посіб. Київ : МЦФЕР-Україна, 128 с.
6. Богуш А. М. (2000) Дошкільна лінгводидактика : теорія і практика. Запоріжжя : Просвіта, 216 с.
7. Богуш А. М. (1998) Заняття з розвитку мови у дитячому садку. Київ : Рад. школа, 174 с.
8. Богуш А. М. & Руденко Ю. А. (2005) Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса : Поліграф, 252 с.
9. Богуш А. М. & Луцан Н.І. (2008) Мовленнєво-ігрова діяльність : мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 251 с.
10. Вавіна Л. С. (1998) Ефективні прийоми навчання учнів допоміжної школи складання творів : методичний лист. Київ : Слово, 162 с.
11. Вавіна Л. С. (1990) Методичні рекомендації з вивчення грамоти учнів I-II відділень допоміжної школи. Київ : РУМК, 112 с.
12. Вавіна Л. С. & Мерсіянова Г.М. (1998) Дидактичні ігри на уроках в 1 класі допоміжної школи : метод. посіб. Київ : РУМК, 174 с.

13. Варзацька Л. О. (2001) Рідна мова і мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах : метод. посіб. для вчителів. Кам'янець-Подільський : Абетка, 228 с.
14. Вашуленко М. С. (1996) Навчання грамоти в першому класі чотирирічної початкової школи : посібник для вчителів. Київ : Освіта, 166 с.
15. Вашуленко М. С. & Скрипченко Н.Ф. (1999) Навчання грамоти в підготовчому класі : посібник до букваря. Київ : Освіта, 174 с.
16. Висоцька А.М. (2014) (eds.) Навчальні програми для підготовчого, 1–4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Українська мова. Підготовчий. 1–4 кл. Київ, 17 с.
17. Гарбуз Т. Л. (2006) Навчання грамоти в дошкільних установах : метод. реком. Харків : Просвіта, 132 с.
18. Гончаренко С.У. (2004) (eds.) Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 376 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
19. Дмитрієва І. В. & Гриненко О.М. (2012) Використання ігрових методів та прийомів на уроках української мови в молодших класах спеціальної загальноосвітньої школи для дітей із ТПМ. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 20, 334–342.
20. Дмитрієва І. В. (2013) Збагачення словникового запасу учнів спеціальної школи дієслівними формами. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 23. , 1, 191–198.
21. Дмитрієва І. В. (2010) Корекційна робота з формування в дітей із проблемами в навчанні довільної регуляції діяльності. *Личность в едином образовательном пространстве* : сб. науч. ст.. Запорожье : ЛППС, 3. 193–196.

22. Дмитрієва І. В. (2013) Розвиток зв'язного мовлення в учнів спеціальної школи в процесі засвоєння програмних знань з української мови. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Корекційна педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. Слов'янськ, 1. 55–63.
23. Дмитрієва І. В. (1996) Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів. *Особлива дитина: навчання і виховання* : наук., навч., інформ. журн. Київ, 35–39.
24. Дьоміна І. Й. (2006) Практична логопедія. Стратегії психолого-педагогічної допомоги. *Психологічна газета*, 9, 3–32.
25. Дуброва І.М., Лощених В.П. & Шмалько Л.П. (2013) (eds.) Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Розвиток мовлення. Київ, 34 с.
26. Єременко І. Г., Вавіна Л.С. & Мерсіянова Г.М. (1986) Диференційоване навчання в допоміжній школі. Київ : Освіта, 142 с.
27. Єременко І.Г. (1986) (eds.) Основи спеціальної дидактики. Київ : Вища школа, 201 с.
28. Карабаєва І. І. (2008) З 4-х років – писати, з 5-ти читати : про навчання дітей дошкільного віку читанню і письма. *Дошкілля*, 2, 8–10.
29. Кірик М.Ю. (2011) Історія становлення методів навчання грамоти дітей шести років. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон : Херсон. держ. ун-т., 59, 31–37.
30. Ковальчук І. А. (2008) Формування у дошкільників навичок звукової вимови (з досвіду). Київ : Наша школа, 5–6, 51–55.
31. Корякіна І. В. (1996) Порівняльний аналіз ефективності способів підготовки дошкільників до письма. Харків : Харків. держ. пед. ун-т., 188 с.
32. Котик Т. М. (2005) Українська дошкільна лінгводидактика : історія, здобутки, перспективи. Одеса : СВД М. Г. Черкасов, 295 с.
33. Кравець Н. П. (2005) Готуємось до читання та письма. *Дошкільне виховання*, 8, 26–29.

34. Кравець Н. П. (2003) Підготовка руки до письма. *Дошкільне виховання*, 10, 18–19.
35. Крутій К. Л. (2010) Педагогічна технологія пропедевтики добукварного періоду навчання грамоти дітей середнього дошкільного віку. Запоріжжя, 320 с.
36. Крутій К. Л. (2004) Становлення механізмів словозміни, формотворення і словотворення у дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта*, 4, 58–65.
37. Крутій К. Л. (2004) Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ЛПС, 390 с.
38. Липа В. В. (2010) Формування комунікативної готовності розумово відсталих дітей до навчання у школі : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» Київ, 18 с.
39. Логвінова Л. Л. & Кушнірова Л.В. (2006) Особливості логопедичної корекції порушень читання в розумово відсталих логопатів. *Вісник Слов'янського державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. Слов'янськ, 2, 183–187.
40. Луцан Н. І. (2004) Розвиток мовлення в ігровій діяльності дошкільників. *Обрії*, 2, 97–100.
41. Люблінська Г. О. (1994) Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 355 с.
42. Любченко В. П. (1993) Навчання грамоти в допоміжній школі : посібник для вчителів. Київ : Вища школа, 112 с.
43. Марченко І. С. (2010) Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота із корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. Київ : Слово, 285с.
44. Масальський В. І. (1997) Нариси з історії розвитку методів викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах. Київ : В-во КДУ, 204 с.

45. Нечай-Горбачук Л. Д. (1997) Навчання грамоти : метод. посіб. Слов'янськ, 164 с.
46. Прищепа К. С. (2001) Навчання грамоти в 1 класі. Київ : Форум, 143 с.
47. Савченко М. А. (1996) Готовність учнів 1 класу допоміжної школи до навчання грамоти. *Дефектологія*, 5, 53 – 58.
48. Савченко О. Я. (1997) Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. ф-тів. Київ : Абрис, 416 с.
49. Синьов В. М. (2007) Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручн. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіка). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 238 с.
50. Скрипченко Н.Ф. & Прищепа О.Ю. (1994) (eds.) Навчання письма дітей шести років : метод. розробки. Київ : Слово, 159 с.
51. Соботович Є. Ф. (1998) Засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних категорій та абстрактного лексико – граматичного значення слова. *Дефектологія*, 4, 2–5.
52. Соботович Є. Ф. (1997) Концепція загальної мовленнєвої підготовки дітей до школи. *Дефектологія*, 1, 2–7.
53. Соботович Є. Ф. (2003) Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*, 2, 2–11.
54. Соботович Є. Ф. & Тищенко В.В. (2004) Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту : програмно-методичний комплекс. Київ : Актуальна освіта, 144 с.
55. Тарасун В. В. (1998) Превентивне навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку : монографія. Київ : Освіта, 255 с.
56. Тарасун В. В. (2011) Логодидактика : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Слово, 392 с.

57. Ульянова Т. К. (1992) *Методика викладання граматики і розвитку мовлення учнів допоміжної школи*. Київ : КДПІ, 196 с.
58. Фіцула М. М. (2000) *Педагогіка : навч. посіб.*. Київ : Академія, 544 с.
59. Чеботарьова О. В. (2010) *Підготовка руки до письма у дітей шкільного віку із порушеннями опорно-рухового апарату та розумового розвитку (Розділ VII). Психолого-педагогічний супровід дітей з порушенням опорно-рухового апарату та розумового розвитку / за ред. Л. С. Вавіної*. Київ: АТОПОЛ, 176-194.
60. Чеботарьова О. В. (2013) *Конструктивна діяльність. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю* : зб. наук. пр. Київ, 8, 59–63.
61. Чеботарьова О. В. (2012) *Науково-методичні підходи до забезпечення змісту навчання та виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології* : зб. наук. пр. Київ, 7, 86–89.
62. Шеремет М. К. (2009) & Пахомова Н. Г. *Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання у школі : навч.-метод. посіб.* Київ : Академія, 137 с.
63. Яременко В.В. & Сліпушко О.М. (2006) (eds.) *Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1. А–К*. Київ : АКОНІТ, 926 с.